

TÜRKİYE YERADBİLİMİNDE TERİM VE TÜR SINIFLANDIRMASI SORUNLARI

İbrahim Şahin¹

¹Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
ileti: miharbisahin@hotmail.com

Özet

Yaklaşık doksan yıllık geçmişine rağmen Türkiye yeradbilimi alanında terim ve yöntem eksikliğinden kaynaklanan birçok sorun bulunmaktadır. Batı dillerinden giren az sayıdaki terime bulunan Türkçe karşılıkların farklı yazımları ise ayrı bir sorundur. Bu çalışmada, terim eksikliği, terimlerin farklı yazımları ve Türkiye yeradbiliminde tür sınıflandırılmasının yapılmayışından kaynaklanan sorunlar üzerine durulmuştur. Bu çerçevede Türkiye yeradbiliminde kullanılmak üzere yeni terimler teklif edilmiş; daha önce bu alana giren; fakat farklı şekillerde yazılan terimlere de ortak imlalar önerilmiştir. Ayrıca yeradbilim alanında yapılacak kapsamlı çalışmalarda kullanılabilmesi amacıyla, yeradbilim ve yeradlarının türleri temelinde yeradbilimcil bir sınıflandırma sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeradbilim, Türkiye yeradbilimi, yeradbilimcil terim sorunu, yeradbilimcil tür sınıflandırması.

THE PROBLEMS of TERMS and CLASSIFICATIONAL TYPES in TURKEY TOPONIMY

Abstract

Though Turkish toponimy in Turkey has background approximately 90 years, there are still lots of problems connected with the lack of terms and methods in this branch. The differences in writing of the few terms entered this branch, is also another problem. In this research, the problems deriving from lack of terms, differences in their writing and absence of toponimycal classification in Turkey are examined. In this context, new terms are suggested to be used in Turkey toponimy; some common variants of spelling are offered for the terms, which entered long time ago but are still being written in different ways. Moreover, on the basis of the types of toponimy and toponims, a toponimycal classification which can be used for the further scale of researches in Turkey toponimy is being presented.

Keywords: Toponimy, Turkey toponimy, toponimycal term problem, classification of toponimycal types

Giriş

1945 yılında Abdulkadir İnan tarafından kaleme alınan *Anadolu'nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi* isimli kısa makalede, yazar bir tespitte bulunmuş ve Aristov'un 1896 yılında "*Türk Kavimlerinin Etnik Heyetleri Hakkında Mülahazalar*" çalışmasını yaparken Anadolu Toponimisi hakkında veri olarak birkaç yer adından başka bir şey bulamadığını ifade ederek bu alandaki çalışmaların cumhuriyetten sonra başladığını dile getirmiştir (1945: 62). Bu ilk çalışmaların çoğunlukla Anadolu'ya gelen Türk boylarının adları ve bu boyların isimleriyle meydana gelen yer adları üzerine (yani etnotoponim) yapıldığı dikkate alındığında, Türk aydınının Cumhuriyet ile başlayan ilgisinin temelinde Aristov'un sözü geçen çalışmasının Türkiye Türkolojisinde yarattığı tesirin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Esasen Türk bilim hayatı için yeni bir bilim sahası olan adbilim (onomastik) ve bunun bir alt kolu olan yeradbilim¹ (toponimi) sahasındaki çalışmalar, böylece henüz kuramsal bir alt yapıya kavuşmadan; Türkoloji çerçevesinde malzemenin değerlendirilmesine yönelik uygulama nitelikli çalışmalarla başlamıştır. Bu durum, daha başından itibaren yeradbilimin dilbilimdeki yeri, yeradbilimin terimleri, bir onim türü olarak yeradının (toponim) çerçevesi, yeradlarının sınıflandırılması gibi konularda malzemenin derlenmesinde ve işlenmesinde kuramsal boşlukların doğmasına yol açmış; dolayısıyla bir bilim dalının sağlıklı bir biçimde gelişebilmesi için gerekli alt yapı oluşturulmadan inşa sürecine geçilmiştir.

Bu alandaki ilk çalışma olarak kabul edilen (Eren, 1965) Köprülü Zade Mehmed Fuad'ın 1925 yılında yayınladığı *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar* isimli makaleden bu yana, Anadolu yer adları üzerine çok sayıda makale, önemli miktarda tez ve kitap yazılmıştır. Bu çalışmalarda, yer adlarının anlam açıklamalarına yönelik önemli başarılar kazanılmış; buna bağlı olarak yer adlarının önemi konusunda, bilim çevrelerinde ve geniş halk kesiminde ciddi bir bilinç düzeyine ulaşılmış olsa da, yukarıda bahsedilen kuramsal eksiklikler dolayısıyla Anadolu yeradbiliminin hâlâ sorunlarla dolu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu sorunları görmek için farklı araştırmacılarca yapılmış iki ayrı tezi karşılaştırmak yeterli olacaktır. Bu tezlerin, malzemenin derleniş biçiminden sınıflandırmaya, tezdeki bölümlerden tezde kullanılan terimlere kadar her konuda birbirinden farklı oldukları görülecektir.

Elinizdeki makalede Anadolu yeradbilimi sahasında şimdiye kadar kullanılan terimler meselesi ele alınacak, yeradbilim alanında yapılacak kapsamlı çalışmalarda kullanılabilmesi amacıyla, özellikle bu alanda bir hayli gelişmiş olan Rus Filolojisinden ve dolayısıyla SSCB Türkolojisinin edindiği tecrübeden faydalanarak toponimlerin tür sınıflandırmasına yönelik bir sınıflandırma sunulacaktır.

Sınıflandırmaya geçmeden önce Türkiye yeradbilimi kapsamında kullanılan terimler ve bunların imlası meselesine değinmek yerinde olacaktır. Bu alanda Türkiye'de yapılan ilk çalışma olarak kabul edilen ve esasen daha çok etnonimi alanını ilgilendiren Köprülü'nün yukarıda bahsi geçen makalesinde, toponimi ve toponimiye dair hiçbir terime yer verilmemiş, bilimsel terim olarak yalnızca *etnoloji* terimi kullanılmıştır (bk.1925:185-212). 1928 yılında Hüseyin Nihal ve Ahmed Naci'nin ortak yayınladıkları makale de esasen etnotoponimler hakkındadır. Ancak makalede, "yer isimleri", "köy adı" gibi malzemenin türünü bildiren sözcükler dışında, makalenin bilinçli bir toponimi çalışması olduğunu gösterir terimlere yer verilmemiştir (bk. 1928:243-260). Abdulkadir İnan'ın *Anadolu'nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi* isimli makalesinde ise yalnızca "toponimi" terimine yer verildiği görülmektedir (bk. 1946:62-64). Yazdığı makalelerde bilinçli şekilde kullandığı adbilimcil terimler ve bu bağlamda yeradbilimcil terimlerle dikkati çeken Ahmet Caferoğlu, *Türk Onomastiğinde "At" Kültü* adlı makalesinde genellikle adbilimcil terim olarak "onomastik", "anthroponyme", "ethnonyme" ve yeradbilimcil terim olarak da "toponyme", "oronyme" terimlerine (1953:201-212); *Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı* adlı çalışmasında, adbilimcil terim olarak "antoponimi", "antroponim", "antroponimik yapı", "toponim" terimlerine (1959:59-80); *Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları* makalesinde, "onomastik", "antroponimi", "antroponim", "antroponim yapısı", "antroponimik yapı" "antroponimi nomenklatürü" terimleri ve yeradbilimcil terim olarak "toponomastik", "toponim" ve "toponomastika" terimlerine (1965:19-28) ve *Türk Onomastiğinde "Köpek" Kültü* (1961:1-11) makalesinde "onomastik" (Bu terim için "toponomastik" terimini de kullanmaktadır.) "antroponim", "antroponimi" terimleri dışında yeradbilimcil terim olarak "toponim" terimine yer vermiştir.

Kullanılmış olduğu belirli sayıdaki terimlerden adbilim ve onun alt dalları konusunda önemli miktarda bilgi sahibi olduğu gözlemlenen Caferoğlu'nun makaleleri, adbilimcil malzemenin değerlendirmesine, yani uygulamaya yönelik çalışmalar olduğundan bu makalelerde terimlerin tanımları ve Türkçe karşılıklarına

¹ Makalede bundan sonra *onomastik* için *adbilim*; *toponimi* için *yeradbilim*; *toponim* için *yeradr*; *onomastical term* karşılığında *adbilimcil terim*; *toponimical term* anlamında *yeradbilimcil terim* sözcükleri kullanılacaktır.

yer verilmemiştir. Onun zaman zaman terimlerin yazımında düştüğü ikilemler (toponyme ~ toponim vb.) ve aynı anlama gelen farklı terimler kullanması gibi (aynı makalede hem onomastik hem toponomastik hem de toponomastika terimlerinin kullanılması gibi) küçük özensizlikler bir tarafa bırakılırsa, Caferoğlu'nun adbilim ve onun alt dallarında kapsamlı çalışmaları (kitap, Iez vb. gibi) yapmamış ve yaptırmamış olması Türkiye adbilimi açısından büyük bir talihsizliktir.

Hasan Eren'in *Yer Adlarımızın Dili* adlı makalesinde, yeradbilimin dünyadaki durumunun değerlendirildiği bölümde, Fransızca imla ile "toponymie", "topoyme", "oronymie", "hydronymie", "topnymiste" terimlerine ve bunlardan bazılarının tanımlarına yer verildiği görülmektedir. Eren bu çalışmasında "toponymie" yerine "yer adları bilgisi" karşılığını önermiştir (bk. 1965:155-165).

Özcan Başkan'ın *Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme* başlıklı makalesi Türkiye'deki köy adlarının leksik-semantik yapısı konusunda ayrıntılı bir çalışma olmakla birlikte, makalede "köy adları" ve "yer adları" gibi yeradbilimcil terim sayılabilecek sözcükler dışında terim kullanılmamıştır (bk. 1970: 237-251).

Bu tarz çalışmalarla Türkiye Filolojisinde varlığını hissettirmeye başlayan ve özellikle 2000'li yıllardan sonra büyük bir artış gösteren yeradbilim çalışmaları, Anadolu'daki pek çok yeradımın anlamını ortaya çıkarmada başarılı olmuştur. Bununla birlikte yeradbilimin en basit terimlerinin hâlen Türkoloji'ye girmediği, giren terimlerin de tanımları ve çerçeveleri konusunda sıkıntılar olduğu, buna bağlı olarak Türkiye yeradbilimi çalışmalarında belirli bir yöntemin yerleşmediği, hatta bu konuda yeradbilimcilerin hiç de mesai harcamadıkları gözlemlenmektedir. Öyle ki terimlerin en ayrıntılı ve en geniş şekilde kullanılmasına ihtiyaç duyulan tez çalışmalarında bile terim kullanımının çok zayıf olduğu, buna bağlı olarak da sınıflandırmaların yapılamadığı görülmektedir. Yeradbilim alanında büyük bir kargaşaya yol açan bu durum, bu alanda çalışan herkesin kendine göre bir yöntem belirlemesine yol açmış; yeradbilimi adeta araştırmacıların "geçerken uğradıkları" bir alan haline gelmiştir. Oysa, örneğin Rus Filolojisinde ve dolayısıyla Sovyet Türkolojisinde yeradbilim alanında yapılan çalışmaların genel bir çerçeveye sahip olduğu ve terimlerin oturduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda genellikle malzemenin stratigrafik yapısının (katman yapısının) değerlendirildiği bir bölüm, tür sınıflandırmasının yapıldığı bir bölüm ve leksik-semantik incelemenin yapıldığı bir bölüm yer almaktadır.

Bu bölümlerin hepsine ilişkin tartışmalar burada uzun yer tutacağından elinizdeki makalede yalnızca bu alanın genel terimleri ve tür sınıflandırılması üzerine durulacaktır.

I. Yeradbilimle İlgili Bazı Temel Terim ve Kavramlar

Yeradbilim alanıyla ilgili terimlerin pek azı Türkiye yeradbilimine girebilmiştir. Bu pek az terimin imlası konusunda da bir ortaklığın bulunmadığı görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye yeradbilimine girmiş yeradbilimcil terimlere ortak bir imla teklif edilecek, bunun yanı sıra Rus yeradbiliminin deneyiminden yararlanılarak daha evvel Türkiye yeradbiliminde kullanılmamış olan yeni terimlere, bu terimlerin tanımlarına yer verilecek ve bunlara Türkçe karşılıklar teklif edilecektir. Bu yeni terimlere Türkçe karşılıklar teklif edilirken;

1. terimlerin mümkün olduğunca kısa olmasına;
2. iki ya da daha fazla kelimededen meydana geleceklere bunların birlikte yazılmasına;
3. önceden kullanılmış ve yaygınlık kazanmış terim varsa bunların aynen alınmasına;
4. terimler arasında gerek imla ve gerekse kuruluş bakımından bir uyumun olmasına özen gösterilmiştir.

İki ya da üç kelimededen oluşan bazı terimlerin birlikte yazılmaları yadırganabilir. Bu durumun bazı sebepleri vardır: Birincisi, ayrı yazılan terimlerin terim olarak kabulünün ve yaygınlaşmasının güç olduğu gerçeğidir. İkincisi ise terimlerle diğer ifadelerin birbirine karışmasını engelleme çabasıdır. Şöyle ki, Oronim, toponimlerin bir türü olup dağ, tepe, yar, vadi, yumuk (kanyon), uçurum, geçit, vb her türlü yer şekillerinin özel adlarını ifade etmektedir. Bütün bu coğrafi objeleri ifade eden Türkçe bir kelime bulunmadığından biz oronim karşılığında "dağadı" terimini kullandık. Oysa teklif ettiğimiz bu terimi, "dağ adı" biçiminde yazarsak terim herhangi bir dağ adından bahsederken kullanılacak olan "dağ adı" ifadesiyle karışacaktır. Bu görüşle hareket ederek oronim karşılığında *dağadı*, toponim karşılığında *yeradı*, hidronim karşılığında *suadı* vb. terimler teklif edilmiştir.

Toponim: Rus. *топоним, имя географическое, географическое название; Alm. Toponym, Geotoponym, Fr. toponyme, nom de lieu, İng. toponym, place-name* (Podol'skaya 1978:135). Onimin (özel ad) bir türü olup oykonim (oronadı), oronim (dağadı), hidronim (suadı), urbonim (kentlikadı), agroonim (bağadı), dromonim (hatadı), drimonim (ormanadı), horonim (eladı) gibi özel isim nitelikli her türlü coğrafi adlandırma anlamına gelir.

Bu terim için Türkiye yeradbiliminde *yer ismi* (Nihal ve Naci 1928; vb.), *toponymie* (Caferoğlu 1953; Eren 1965; vb.), *toponim* (Caferoğlu 1959; vb.), *yer adı / yer adları* (Aksan 1973), *toponomi ~ coğrafi yer adları ~ coğrafi isimler* (Orcan 1984:55), *yer adı* (Korkmaz 1992:172), *toponim ~ yer yurt isimleri* (Amanoğlu 1999:62,64); *coğrafi adlar / mekân adları* (Altun 2001:198); *coğrafi isimler/adlar* (Eren 2003:171; Habibli 2011:33-37) *yer adı* (Bayraktar 2006; Öz 2007; Isıkhan 2008; Alyılmaz 2008; Eren 2010; Aydın 2012), *yer yurt adları* (İbrahimoglu 2008:238), *toponim ~ adlar yer yurt adları* (İbrahimoglu 2008:238) vb. terimleri kullanılmıştır. Bunlar arasında yabancı terim olarak en fazla *toponim*, bu terimin Türkçe karşılığı olarak da *yer adı* teriminin öne çıktığı görülmektedir. Biz yukarıda ifade ettiğimiz gerekçelerle *toponim* teriminin Türkçe karşılığının *yeradı* biçiminde yazılması gerektiğini, bu şekilde terimin daha etkin kullanılmasının sağlanacağını düşünüyoruz.

toponimi (yeradbilim): Rus. *toponimika*, *toponomastika* Alm. *toponomastik*, *ortsnamenkunde*, İng. *place-name study*, *toponymy*, *toponomastics*, Fr. *Toponomastique*, *toponymie*, İsp. *Toponimia*, *toponomástica* (Ahmanova 1966: 477; Aksan 1982: 102).

Adbilimin (Onomastik) kollarından biri olup yeradlarının ortaya çıkışlarını, kuruluş kanunlarını, üstlendikleri görevleri ve onların tarihî süreçteki gelişimlerini araştırır.

Türkiye yeradbiliminde *toponimi* (İnan 1946; vb.), *toponymie* (Eren 1965; vb.), *yer adları bilgisi* (Eren 1965; vb.), *toponimie ~ yer ismi bilimi* (Topaloğlu 1989: 120), *yer adları bilimi ~ yeradbilim* (Aksan 1982: 102), *yeradları araştırması ~ yeradları bilimi* (Karaboran 1984: 97,98), *yer ad bilimi ~ topymie ~ toponomastique* (Korkmaz 1992: 3), *yer adları bilimi* (Sakaoğlu 2001: 11), *yer adı bilimi* (Yazım kılavuzu 2009:490), *yer adları bilimi* (Vardar 2002:224), *yer ad bilim* (Yıldırım 2006), yeradbilim (Kurgun 2007:735,742), *toponymie ~ toponymy ~ yer adları bilimi ~ yer adları bilgisi* (Aydın 2012) terimleri kullanılmıştır.

Yabancı terim olarak *toponimi* ifadesi yerleşmişse de terimin Türkçe karşılığı konusunda halen büyük bir kargaşa yaşanmaktadır. Bizce de kısa ve birlikte yazılmış olması ve *dilbilim*, *adbilim*, *halkbilim*, *terimbilim* kullanımlarıyla da uyumlu olması açısından yukarıdaki kullanımlardan **yeradbilim** biçimi daha uygun görülmektedir.

Toponimi, herhangi bir köy, şehir, ülke veya bölgedeki çağdaş veya tarihî oyonim, oronim, hidronimler gibi özel isimler üzerinde yapılan dil

çalışmalarını kapsar. Bu çerçevede yer adlarının anlamları, verilmiş sebepleri, yer adlarının kuruluş kanunları araştırılır. Toplanan malzemeler, malzemenin araştırılması sonucu elde edilen bilgiler ışığında çeşitli açılardan sınıflandırılır. Böylece yer adlarının türleri, anlam ve yapı dağılımları belirlenerek araştırmaya tabi tutulan yer adlarının genel karakterleri ortaya çıkartılır. Elde edilen bu bilgiler, türü, anlamı ve yapısı çözülemeyen yer adlarının çözümü konusunda yardımcı olabilir.

Bu tür çalışmalar bir grup yer adı üzerinde yapılabileceği gibi tek bir yer adı çerçevesinde de yapılabilir. Söz gelimi tarihi ya da çağdaş yeradlarından herhangi biri üzerinde, o adın geçmişteki isimleri, söyleniş şekilleri, hangi dil kaynaklı oluşu, anlamı, verilmiş sebebi gibi konularda yapılmış bir çalışma da bir yeradbilim çalışması olacaktır.

yazıyeradbilim: Rus. *toponimika poetičeskaya* terimi karşılığında teklif edilmiştir. Yeradbilimin bir kolu olup roman, hikâye, destan, masal, bilmece gibi edebî türlerde ve eserlerde geçen yeradları üzerine yapılan araştırmaları kapsar (Podol'skaya 1978:143).

Edebî türlerde geçen yeradlarının bir kısmı gerçek olabileceği gibi bir kısmı da yazar ve şair tarafından yaratılmış hayali yeradları olabilir. O, bu gerçek ya da hayali yeradlarıyla okuyucuya bir takım mesajlar verebilir. Yeradbilimci veya edebiyat eleştirmeni incelediği edebî eserlerdeki yer adlarını bu gözle değerlendirip eserin yazarı/şairi hakkında bazı değerlendirmelere ulaşabilir.

silikyeraadbilim: Rus. *mikrotoponimika* terimi karşılığında teklif edilmiştir. Bir bölgenin, bir yerleşimin yalnızca sakinleri tarafından bilinen; fakat diğer yerleşimlerin sakinlerince bilinmeyen ve bu sebeple haritalarda yer bulmayan nesilden nesile, kulaktan kulağa aktarılarak yaşaya gelen dağ, tepe, mera, ekinlik, mevki, dikkat çekici tabiat şekilleri, sel yarıkları, höyük, kuyu, küçük akarsu kıvrımları, kışlaklar, pınarlar, bağ evleri gibi yeradbilimci nesnelere adlarını araştıran yeradbilim koludur. Mikrotoponimler insanların hafızasında olduğundan, yeradbilimci araştıracağı malzemeyi yörede yapacağı derlemelerle tespit etmek zorundadır (bk. Murzayev, 1974:23; Şahin 2011:1808-1830).

Türkiye yeradbilim çalışmalarında bu terim için çoğunlukla “mevkii adları” karşılığı kullanılmıştır. *Mikro coğrafi adlar ~ mikrocoğrafi adlar* terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir (Habibli 2011:36). Coğrafyacı Hilmi Karaboran da “mevkii adı” terimini kullananlar arasında olup terimin Batı'daki karşılığının *mikrotopomastik* olduğunu, bunun da *toponomastik* ile aynı

anlamda kullanıldığını ifade etmektedir (Karaboran 1984:97). Fakat toponomastik teriminin o dönemlerde *toponimi* ile aynı anlamda kullanıldığı göz önünde tutulursa, bu tanımlamada bir sıkıntı olduğu görülecektir. Karaboran'ın, "mekii adları" terimiyle orunadları dışındaki diğer tüm yeradı türlerini ifade etmesi, araştırmacının bu konudaki ölçütünü ve tasnifini belirleyen noktanın yer adlarının bilinirlik düzeyi değil, yeradlarının türleri olduğunu göstermektedir. Halbuki mikrotoponimlerin sınırlarını belirleyen ölçüt, onların tür özellikleri değil; onların bilinirlik düzeyleri, yani yaygınlaşp yaygınlaşmadıklarıdır. Bu sebeple biz, Türkçe karşılık olarak tür ifade eden "mekii adı" yerine, yeradlarının bilinirlik düzeyine vurgu yapan *silikyeradibilim*, *mikrotoponim* yerine de *silikyeradı* teriminin kullanılmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz.²

yeradları: Rus. *toponimiya*, *toponimikon*, Alm. *Toponymie*, İng. *Toponymy*, Fr. *Toponymie*, İsp. *Toponimia* terimini karşılamak için teklif edilmiştir. Herhangi bir bölgenin veya ülkenin ya da çalışmaya dâhil edilen yer adlarının tümünü ifade eder (Murzayev 1974: 26). Kitap, tez ve makale başlıklarında sıkça kullanılabilir bir terimdir. Ör. Mersin ili yeradları, Anadolu yeradları vb.

Türkiye yeradibiliminde hem *toponim* hem de *toponimiya* terimlerini karşılamak için genellikle *yer adları* ifadesi kullanılmaktadır (Acaroğlu 1988; Aydın 1989; Gülensoy 1995; Ürün 2009; vb.). Bizce terimin Karaboran'ın kullandığı gibi (1984:97), *yeradları* biçiminde yazılması daha uygundur. Zira yukarıda da bahsedildiği gibi "yer adı" ifadesi terim dışı kullanımlarla karışmakta, örneğin deniz, nehir, obruk vb. birçok yeradibilimcil sınıfı çağrıştırmamaktadır.

yeradlaşma: Rus. *toponimizatsiya* terimini karşılamak için teklif edilmiştir. "Ada dönüştürme, ad niteliği verme" anlamına gelen Alm. *nominalisierung*, Fr. *nominalisation*, İng. *nominalisation* terimleriyle bilinen ve terimin Türkçe karşılığı olarak "adlaştırma" önerilen (bk. Vardar 2002: 13) dil olayının, yeradlarıyla ilgili boyutunu ifade eder. Bir cins adın özel ad haline gelmesini ve onun bu özel ad kategorisinde oluşum ve gelişimini anlatır (Podol'skaya 1978: 143).

yeradibilimci: Rus. *toponimist*, *toponomast*, *toponomastolog*, *issledovatel'*, *zanimayuščiyysya toponimikoy* terimlerini (Podol'skaya 1978: 144) karşılamak için teklif

edilmiştir. Yeradibilim alanında çalışan araştırmacı anlamına gelir.

yeradibilimcil: Rus. *toponimiçeskij*, İng. *Toponymic* "yeradibilimine özel, yeradibilimiyle ilgili" anlamında kullanılan bir sıfattır (Ahmanova 1966: 478). Bu sıfatla SSCB yeradibiliminde ortaya çıkan ve hâlen BDT ülkelerinde kullanılan bazı terimler için önereceğimiz Türkçe karşılıklar şunlardır:

yeradibilimcil düzen/gelenek: Rus. *toponimiçeskaya sistema*, *sistema geografiçeskix nazvanij* terimlerini karşılamak için teklif edilmiştir. Yeradlarının oluşumlarında kurallı olarak tekrar eden ve çağdaş yer adlarında kısmen devam eden özelliklerin tamamını ifade eder (Murzayev 1974: 24).

yeradibilimcil sınıf: Rus. *toponimiçeskij klass* terimini karşılamak için teklif edilmiştir. Nehir, göl, dağ, deniz, bataklık, yerleşim birimi (köy, kasaba, şehir vb.) gibi tek tip coğrafi nesnelere her biriyle ilgili adlandırmaların tümüdür (Murzayev 1974: 25). Örneğin göl adları (Acıgöl, Karagöl vb.) yeradibilimcil sınıflardan biridir.

yeradibilimcil (yeradıl) tip: Rus. *toponimiçeskij tip*, *model' geografiçeskogo nazvaniya* terimlerini karşılamak için teklif edilmiştir. Gramer kuralları yardımıyla kurulmuş olan her bir yeradının kuruluş ve yapı tiplerini ifade eder (Agapova 1973:320; Murzayev 1974: 23-26; Podol'skaya 1978: 150). Ör. sıfat + isim (Uzungöl); isim+isim (Çalıbayır), isim + ek (zeytinlik) vb.

yeradibilimcil katman (stratigrafi): Rus. *toponimiçeskaya stratigrafiya* terimini karşılamak için teklif edilmiştir. Tarihi, etnik süreçler ve dil etkileşimi sonucunda bir bölgede ortaya çıkan yer adlarının, yeradibilim araştırmaları esasında zaman düzleminde ne zaman oluştuklarının ve bu çerçevede hangi dilerden ortaya çıktıklarının araştırılmasıdır (Murzayev 1974: 25).

yeradibilimcil harita: Rus. *toponimiçeskaya karta* terimini karşılamak için teklif edilmiştir. Yeradibilim çalışmaları sonucunda yapılan ve yeradibilimcil öğelerin yaygınlık alanlarını göstermek için hazırlanan haritaları ifade eder (Podol'skaya 1978: 1945). Örneğin, Başkan'ın *Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme* isimli çalışmasının sonucunda *kale*, *hisar*, *konak*, *büyük* sözcükleri için hazırlanan ve bu sözcüklerin Türkiye genelinde dağılımlarını gösteren haritalar yeradibilimcil haritalardır.

yeradibilimcil atlas: Rus. *toponimiçeskij atlas* terimini karşılamak için önerilmiştir. Bir yeradibilimci araştırması sonucunda belirli bir bölgede ortaya çıkan ortak ya da farklı bulguların dağılımını, yaygınlığını gösteren haritaların sistemli bir şekilde toparlandığı

² Yeradibilimi Araştırmalarında Mikrotoponiminin Yeri, Önemi ve Araştırma Yöntemi: Turnak Köyü (İçel/ Gülnar) Örneği isimli makalemizde mikrotoponimi için *silikyeradibilimi* terimini, *mikrotoponim* için de *silikyeradı* terimini önermiştik (2011: 1808n). Fakat bu çalışmamızda gözettiğimiz genel ilke çerçevesinde (terimlerin mümkün olduğunca kısa ve birlikte yazılması ilkesi) terimin *silikyeradibilim* şeklinde 6 heceyle ifade edilebileceğini düşünüyor ve bu şekilde kullanılmasını teklif ediyoruz.

çalışmalarıdır (Podol'skaya 1978: 148). Örneğin Başkan'ın yukarıda bahsettiğimiz haritalarına benzeyen çok sayıda haritanın sistemli bir biçimde bir araya getirileceği bir çalışma yeradbilimcil bir atlas olacaktır.

yeradbilimcil alan: Rus. *toponimiçeskiy areal* terimini karşılamak için önerilmiştir. Yeradbilim çalışması sonucunda ortaya çıkan olguların dağılım bölgesini ifade eder (Podol'skaya 1978:148). Örneğin Türkçede neredeyse aynı anlamda kullanılan *bisar*, *kale*, *kermen* sözcüklerinden *bisar* sözcüğünün Türkiye'nin batı bölgesindeki yeradlarında, *kale* sözcüğünün Türkiye'nin doğu bölgesindeki yeradlarında ve *kermen* sözcüğünün Kırım coğrafyasında yaygın olması gibi. Bu bölgelerden her bir "kale" anlamına gelen sözcüklerin yer adlarındaki kullanım durumuna göre yeradbilimcil alandır.

yeradbilimcil süreç: Rus. *toponimiçeskiy protsess* terimini karşılamak için önerilmiştir. Esasen yer adı olmayan bir kelimenin, zaman içerisinde kurallı bir biçimde yeradına dönüşüm sürecini ifade eder (Podol'skaya 1978:101-148). Bu değişim cins adlardan olabileceği gibi özel adlardan da meydana gelebilir. Bir yer adının başlangıçta "*Murat soyundan gelenlerin yurdu*", "*Salib soyundan gelenlerin yurdu*" gibi bir düşünceyle ortaya çıkması ve zaman içinde önce *Salibler yurdu*, *Muratlar yurdu* ve daha sonra da *Salibli*, *Murathı* haline gelmesi süreci örnek gösterilebilir. Yine başlangıçta muhtemelen "*Türklerin yurdu*", "*Türklerin eli*" şeklinde bir düşünceyle ortaya çıkan ve çeşitli biçimlerde söylendiğini tahmin edebileceğimiz adlandırmanın zamanla kalıcı bir yer ismine dönüşerek Türkiye haline gelmesi süreci, yeradbilimcil bir süreçtir. "Kostantin'in şehri" anlamına gelen *Kostantina polis'i*'nin zaman içinde Osmanlı devletinde Kostantiyye şeklinde adlandırması da yeradbilimcil bir süreçtir.

yeradbilimcil evrensellik: Rus. *toponimiçeskaya universalıya* terimini karşılamak için önerilmiştir. Birbirinden ayrı noktalarda bulunan ve birbirlerinden ayrı dillerde vücuda gelmiş fakat diller ve medeniyetler ötesi ortak bir mantık düzleminde ortaya çıkmış yer adlarıdır (Podol'skaya 1978: 147). Örneğin, Anadolu, Nihongo (Japonya), Mpulanga (Güney Afrika Cumhuriyetinde) kelimelerinin hepsi de "güneşin doğduğu yer" anlamına gelmektedir.

yeradbilimcil koşul: Rus. *toponimiçeskaya parallel'* terimini karşılamak için önerilmiştir. Aralarında bir bağ olmayan ve tek bir yeradbilimcil nesneyi karşılayan adlandırmalara denir. Ör. İdil-Volga; Konstantinopolis-İstanbul; Mersin-İçel; İzmit-Koceli; Leningrad-Petersburg vb.

yeradbilimcil (yeradçıl) öyküntü:³ Bir dilden başka bir dile tercüme edilen yer adlarını ifade etmek için kullanabiliriz. Böyle adlandırmalar daha çok iki ya da daha fazla farklı dilin aynı anda konuşulduğu bölgelerde görülebilir. Örneğin Türkçe Kızılsu adının Rusçada Krasnayaçka "kızıl su" olması gibi. Yeradbilimcil öyküntüler kısmi olarak da karşımıza çıkabilir. Örneğin Türkçe Kızılyar, Rusça Krasnaysky (< Rus. Krasny "kırmızı" + Tr. yar "yar" + sky "yeradçıl ek") olabilir.

II. Yeradbilimin Alt Kolları ve Yeradı Türleri Esasında Tür Sınıflandırması

Türkiye yeradbilimi çalışmalarında görülen önemli eksiklerden biri de sınıflandırma sorunudur. Tez, kitap gibi kapsamlı çalışmalarda, araştırılan yer adlarının (malzemenin) çeşitliliğinin belirlenebilmesi, malzemenin niteliğinin gerçek anlamda tanımlanıp ortaya çıkartılabilmesi için tür sınıflandırması en başta yapılması gereken bir incelemedir. Tür sınıflandırılması ile yeradının (toponim) tanımı, dolayısıyla çerçevesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Türkiye'de yapılan çalışmalarda *yeradı* teriminden daha çok oykonimlerin (orunadları), daha az olarak da göl, akarsu, dağ gibi adların anlaşıldığı; yol, baraj, park, kurum ve kuruluş, tarım arazileri, yayla, çiftlik, mağara gibi adbilimcil sınıfların ise yeradı kapsamında değerlendirilmediği görülmektedir. Bunda kısmen araştırmacıların orunadlarını (az da olsa dağ, akarsu adlarını da) daha önemli görmesi etkili olsa da asıl sebep, yukarıda bahsedilen kuramsal eksikliklere bağlı olarak yeradlarının ve yeradbilimin çerçevesinin tam manasıyla belirlenmemiş olmasıdır.

Çoğu zaman bir ya da birkaç kelimeyi konu alan makale ya da bildiri türündeki çalışmalarda bu sorun hissedilmese de bir ilçenin, ilin, bölgenin ya da ülkenin yeradlarını ele alan tez, kitap gibi kapsamlı çalışmalarda, araştırılan malzemenin çeşitli açılardan sınıflandırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de bu alanda yapılan kapsamlı çalışmalarda bazı sınıflandırmalar bulunsa da bu sınıflandırmaların bir standardının olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Tür sınıflandırması ise neredeyse hiçbir çalışmada yer almamaktadır. Öyle ki, bazı tezlerde ve kitaplarda yer adlarının abece sırasına göre sıralandığı ve

³ Öyküntü terimi İng. *calque*, *translation loan-word*, Fr. *Calque*, Alm. *übersetzungsbildwort*, İsp. *Calco* ve Rus.'da *Kal'ka* olarak kullanılan (Ahmanova 1966: 188) terimini karşılamak için kullanılmış olup Berke Vardar'ın yönetiminde hazırlanmış olan Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nden alınmıştır (Vardar 2002: 156).

derlenen malzemenin bu çerçevede araştırıldığı bile görülmektedir.⁴

1. orunadbilim (oykonimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup Oykonimlerin ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklediği görevleri araştırır.

orunadı (oykonim): Yun. < οἶκος (oikos) “ev”+ ὄνομα (onima) “ad” kelimelerinden gelmektedir. Rus. *Oykonim*, Alm. *oikonym* terimleriyle bilinir. Bütün yerleşim birimlerinin özel adıdır. Şehir adlarını araştıran *astionim* ve köy, yerleşim birimi haline gelmiş çiftlikler, mezra gibi kırsal yerleşim birimlerinin adını inceleyen *komonimi* olmak üzere ikiye ayrılır (Podol’skaya 1978: 93, Ahmedov, 1991: 289).

Türk medeniyetinde önemli yer tutan yaylak ve kışlak adlarının da üçüncü bir gurup olarak oykonimler içinde araştırılması uygun olacaktır. Zira yaylaların da belirli sahipleri olup yaylanın sakinleri yılın belirli dönemlerinde sürekli olarak aynı yerde yaşamaktadırlar.

Türkiye yeradbiliminde *oykonim* için Türkçe karşılık olarak şu terimler kullanılmıştır: *yerleşim yerleri adları* (Kurgun 1997); *yerleşme adı* (Altunışık 2009); *yerleşim birimi adı, yerleşim adı/adları* (Tekin 2009), *yerleşim yeri/yerleri adları* (Yıldırım 2006; Çelebi 2007); *orun adı* (Kurgun 2002; Yıldırım 2006). Son zamanlarda daha sık kullanıldığı gözlemlenen “*orun adı*” biçiminin *orunadı* imlasıyla kullanılması, bu konudaki ihtiyacımızı karşılayabilir.

a. köyadı (komonim): < Yun. κομῶν (*komon*) “köy” + ὄνομα (*onima*) “ad”. Oykonimin bir türüdür. Bütün köy yerleşiminin özel adıdır (Superanskaya, 1973: 187, Podol’skaya 1978: 66, Ahmedov, 1991: 287).

Ör. Tozkovan, Uluftu, Duruhan, Köseçoban, Büyükece (kasaba), Zeyne (Kasaba) vb.

Türkiye’de köyadları araştırmaları, yeradbilim çerçevesinde belki de en ilgi çeken konulardan biri olmuştur. Özcan Başkan’ın *Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme* başlıklı çalışması bu konuya adanmış en ayrıntılı çalışma olup Başkan, çalışmasında *köy adı(adları)* terimini kullanmıştır (bk. Başkan 1970). Kasaba, köy, mezra vb. adbilimci sınıfları da ifade edecek şekilde terimin *köyadı* biçiminde, birlikte yazılması daha uygun görülmektedir.

⁴ Tespitlerimize göre Türkiye’de “tür sınıflandırması” bölümüne yer verilen ilk çalışma İbrahim Altunışık’ın tezi olup bu çalışmada yeradları “a) yerleşme adı, b) diğer türdeki yer adları” olarak sınıflandırılmıştır (2009: 121). Yukarıda bahsi geçen 2011 tarihli makalemiz ve Ebru Ada tarafından 2012 yılında savunulan tez, bu konuda istisna kabul edilebilir. Bu çalışmalarda aşağıda yer alan tür sınıflandırmasının kısmi bir uygulaması bulunmaktadır (bk. Şahin 2011: 1811-1822; Ada 2012: 199-220).

b. şehiradı (astionim): < Yun. ἀστε (*aste*) + ὄνομα (*onima*) “ad”. Oykonimin bir türüdür. Şehirlerin özel adlarıdır. Bu terim yerine *polisnim* (< πόλις (*polis*) “şehir” + ὄνομα (*onima*) “ad”) terimi de işletilmektedir (Podol’skaya 1978: 39,112; Ahmedov, 1991: 286).

Ör. İstanbul, Ankara, Moskova, Tokyo, Prag, Osla, Ulanbatur, Anamur vb.

c. yaylaadı (orpedyonim):⁵ < Yun. οροπέδιο (*orpedyo*) “yayla”+ ὄνομα (*onima*) “ad”. Oykonimin bir türüdür. Özellikle Türklere has bir medeniyet unsuru olan ve yılın belli dönemlerinde kullanılan, yapılaşmanın olmadığı ya da pek az olduğu süreli yerleşim birimlerinin (yaylak, kışlak) özel adlarıdır.

Ör. Barcun Yaylası, Bulgar Bozoğlan Yaylası, Ayder Yaylası vb.

2. dağadbilim (oronimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup oronimlerin kökenini, ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklediği görevleri araştırır.

dağadı (oronim): < Yun. ορος “dağ” + *onima* “ad”. Rus. *Oronim*, Alm. *Oronym*. Yeradının bir türü olup yeryüzünde bulunan dağ, tepe, vadi, yar, uçurum, yumuk (kanyon), geçit, ova vb. her türlü yükseltinin, girintinin, kabarıklıkların, engebelerin özel adlarını ifade eder (Murzayev, 1974: 24; Podol’skaya 1978: 104, Ahmedov, 1991: 289).

Ör. Tanrı Dağları, Ağrı Dağı, Fergana Vadisi, Erenler Tepesi, Kızılyar, Demirkapı (Geçit), Sertavul (Boğazi), Saklıkent Kanyonu, Cenet-Cehennem (Obrukları), Göver Uçurumu vb.

Sakaoglu *Türk Ad Bilimi* adlı kitabında oronimi için *h/oronymie-h/oronymy-oronymie* ve bunun Türkçe karşılığı için de *dağ adları bilimi* terimini kullanmış; bu alanın adbilimin bir alt kolu olduğunu kaydetmiştir (Sakaoglu 2001:11). Aslında oronimler yeradlarının bir türü olup oronimi de yeradbilimin alt kollarından biridir.

inadı (speleonim): < Yun. σπέλεον “mağara” + *onim* “ad”. Rus. *Speleonim*. Alm. *Speleonym*. Oronimin bir türü olup yeraltında tabi yolla oluşmuş mağara, uçurum, yar, kuyu, labirent, yeraltı ırmakları, dereler, çağlayanlar ve göller gibi doğal oluşumların özel adıdır (Superanskaya, 1973: 186; Murzayev, 1974, s. 24 Ahmedov, 1991: 290).

⁵ Bu terim, özellikle yaylaların şehir ve köylerden nitelik bakımından farklı olması sebebiyle, oykonimin bir türü olarak ilk defa burada tarafımızdan kullanılmaktadır.

Ör. Aynalıgöl Mağarası (Mersin / Aydıncıkta yer altı göl ve mağarası), Rubby Falls (Amerika'da yeraltı şelalesi), Dumanlı Kaynağı (Manavgat'ta yer altı nehri) vb.

3. suadbilim (hidronimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup hidronimlerin kökenini, ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklediği görevleri araştırır.

suadı (hidronim): < Yun. *υγρό (higro)* "su" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *гидроним, Alm. hydronym*. Toponiminin bir türü olup gerek doğal yolla oluşmuş gerekse yapay yolla meydana getirilmiş her türlü su varlığının adını ifade eder (Podol'skaya 1978: 46, Ahmedov, 1991: 290)⁶.

Ör. Hint Okyanusu, Akdeniz, Isıkköl, Yenisey, Fırat Barajı, Keçiören Yüzme Havuzu, Şirinyazı Göleti vb.

Terim için Türkiye yeradbiliminde şu ana kadar *su kaynakları isimleri* (Amanoğlu 1999: 63), *nehir, göl, deniz adları* (Gülensoy 1999:3), *su adları* (Bayraktar 2006:215; Sarıtaş 2009:422) karşılıkları kullanılmıştır. Sakaoğlu, yukarıda adı geçen kitabında hidronimi için hidronymy-hydronymie ve terimin Türkçe karşılığı olarak da *su adları bilimi* terimlerini kullanmış; bu alanı adbilimin bir alt kolu olarak göstermiştir (Sakaoğlu 2001:11). Kimi su adlarının kaybolan milletler ve diller hakkında bilgi veren önemli kaynaklar olması ve dolayısıyla araştırmacıların yoğun ilgi göstermesi nedeniyle, terim zaman zaman adbilimin ayrı bir koluymuş gibi görülmekte ve gösterilmektedir. Buna rağmen bu alan esasen yeradbilimin bir alt kolu olup hidronimler de yeradlarının türlerindedir.

a. çayadı (potamonim): < Yun. *ποταμός (potamos)* "nehir" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *потамоним*. Hidronimin bir türüdür. Bütün nehirlerin, ırmakların, çayların, derelerin özel adını ifade eder (Podol'skaya 1978: 112, Ahmedov 1991: 290).

Ör. Yenisey, Sakarya, Tuna, Porsuk Çayı, Fırtına Deresi vb.

b. göladi⁷ (limnomonim): < Yun. *λιμνη (limni)* + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *лимноним*. Hidronimin bir türüdür. Tüm göllerin, göletlerin ve havuzların özel

adıdır (Superanskaya 1973: 286; Murzayev 1974: 21, Ahmedov, 1991: 288).

Ör. Van Gölü, Balkaş, Baykal, Hazar, Gölçük Gölü (Isparta'da), vb.

c. okyanusadı (okyeanonim): < Yun. *ὠκεανός (okyeanus)* "1. okyanus tanrısı, 2. sonuz deniz, çok büyük nehir, 3. Atlantik Okyanusunun adı" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *Окьеаноним*. Hidronimin bir kolu olup bütün okyanusların ve onun kısımları olan denizlerin, körfezlerin, limanların, boğazların vb. özel adlarıdır. Su altında bulunan çukurlar, sırtlar, yarıklar gibi okyanus manzaralarının adları da bu çerçevede incelenir (Podol'skaya 1978: 92; Ahmedov, 1991: 289).

Ör. Büyük Okyanus, Akdeniz, İskenderun Körfezi, Sığacık Körfezi, Çanakkale Boğazı, Mariana Çukuru (Büyük Okyanusta), Golfstrim (Büyük Okyanus'ta büyük su akıntısı), Malakka Boğazı, Süveş Kanalı, Boğazı, Dalyan Sığılığı vb.

c.1. denizadı (pelagonim): < Yun. *πελαγός (pelagos)* "deniz" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *Пелαγονим*. Okyeanonimin bir türü olup tüm denizlerin ve onların körfez, koy gibi belli başlı kısımlarının özel adlarıdır (Podol'skaya 1978: 108; Ahmedov, 1991: 289).

Ör. Baltık Denizi, Fin körfezi, Rij körfezi.

ç. batakadı (helonim): Yun. < *ελος (elos)* "bataklık" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *Гелоним*. Hidronimin bir türüdür. Bütün bataklıkların, bataklıklaştırılmış yerlerin özel adıdır (Podol'skaya 1978: 43; Ahmedov, 1991: 291).

Ör. Vasuganskiye Balota (Ob ve İrtiş nehirleri arasında, dünyanın en büyük bataklığı), Obskaya Balota, Ereğli Sazlıkları, Seyhan ve Ceyhan Deltaları, Kuşçenneti, Küçük Menderes Deltası, Erzurum Ovası (bataklık alanı), Ağaçaşası Yaylası Bataklığı (turba bataklığı) vb.

4. kentlikadibilim (urbonimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup urbonimlerin ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklediği görevleri araştırır.

kentlikadı (urbonim): < Lat. *urbanus* "şehre ait, şehircil". Rus. *Урбаноним, urbonim*.

Toponimin bir türüdür. Agoronimlerin (şehir meydan ve pazar adları), godonimlerin (cadde, sokak, hat, kıyı, vs adları) de içinde bulunduğu şehir içindeki tüm topografik unsurların müstakil bina adlarının, kentlikeladlarının özel adıdır (Podol'skaya 1978: 154, Ahmedov, 1991: 290).

⁶ Suadları (hidronimler), orunadları (oykonimler) ile birlikte yeradlarının (toponimlerin) en çok ilgi gören türleridir. Özellikle hidronimler unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş eski milletler ve diller hakkında bazen bilgi veren tek kaynak olabilirler. Zira suadları genellikle kıyısında yaşayan milletlerin adıyla anılırlar ve zamanın yeradları üzerindeki ypratıcı etkisine karşı daha dayanıklıdır.

⁷ Derelerde, çaylarda bulunan, suyun belli yerlerde toplanmasıyla oluşan böğetlere verilen özel adların da bu çerçevede incelenmesi uygun olacaktır.

Ör. Ankara Caddesi, Sümbül Sokak, Konak Meydanı, Bornova Şehir Tiyatrosu, Birgi Köprüsü, Tire Pazarı, Park Bornova, Ulu Cami, Bornova Kavşağı, Ege Üniversitesi Lojmanları, Profesörler Sitesi, Epik Apartmanı vb.

Türkiye yeradbiliminde urbonim ve urbonimi terimini bütünüyle karşılayacak biçimde bir terim kullanılmamıştır. Bununla birlikte urbonimi kapsamına giren çeşitli yeradları için araştırmacıların kullandığı bazı ifadeler şunlardır: *cadde ve sokak adları* (Eren 1994:10-12), *otel adları* (Aydoğan 2001:144), *iş yeri adı* (Sakaoğlu 2003:410,413), sanayi kuruluş adları (Narin 2007: 404). Bunların hiçbirinin urbonimlerin genel çerçevesini yansıtmadığını dikkate alarak *urbonim* için *kentlikadı*, *urbonimi* için *kentlikadbilim* terimini öneriyoruz.

a. meydanadı (agoronim): < Yun. *agora* “meydan, Pazar” + *onim* “ad”. Rus. *agronim*, Alm. *agoronym*, *platzname*. Urbonimin bir türüdür. Şehir meydanlarının, pazarların, insanların toplanma alanlarının özel adıdır (Podol’skaya 1978: 27, Ahmedov, 1991: 285). Günümüzde yaygın olan çağdaş alışveriş mağazalarının adları da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Ör. Konak Meydanı, Taksim Meydanı, Tire Pazarı, Bornova Pazarı, Kemeraltı, Bakırcılar Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Park Bornova, Form Bornova vb.

b. yolakadı (godonim):⁸ < Yun. *godos* “cadde, yol, dönemeç, geçit”. Rus. *godonim*, *Hodonym*. Urbonimin bir türüdür. Şehirdeki çizgisel unsurların, yani cadde, sokak, alt geçit, üst geçit, köprü, tren-tranvay hatları, ara sokak, bulvar, rıhtım, kıyı gibi hatların özel adıdır (Podol’skaya 1978: 50, Ahmedov, 1991: 286).

Ör. Ankara Caddesi, Sümbül Sokak, Bornova Kavşağı, Uzun Köprü, Şehit Gönenc Altgeçidi, Alsancak Rıhtımı, Kordon, Konak-Karşıyaka Hattı, Yuşa Yolu vb.

c. kentlikeladı (gorodskoy horonim): < Rus. *gorod* “şehir” + *skoy* (Sıfat eki “ile ilgili”) + *horonim*. Horonim ve urbonimin bir türüdür. Bk. Urbonim. Şehir alanlarının bir bölümünün; ilçelerin, semtlerin, mahallerin, parkların, mezarlıkların, sitelerin, apartmanların vb. özel adıdır (Podol’skaya: 1978: 160).

Ör. Büyük Park (Bornova’da), Eşek Adası (İzmir Körfezi’nde), İzmir Kalesi, Topkapı Sarayı, İzmir

Atatürk Stadı, İzmir Doğal Yaşam Parkı, Bornova Kavşağı, Ege Üniversitesi Lojmanları, Profesörler Sitesi vb.

Semavi Eyice’nin İstanbul’un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme adı makalesi (1964) esasen bu alana girmektedir. Fakat araştırmacı çalışmasında bu alanın dilbilimdeki yerini belirtecek türde yeradbilimcil bir terim kullanmamıştır.

d. kurumadı (ktemtonim): Başta eğitim, sağlık, din gibi farklı hizmetleri yerine getirmek için açılan kurum ve kuruluşların adları da urbonimler içinde hatırı sayılır bir yere sahiptir. Okullar, müdürlükler, hastaneler, tiyatrolar, sinemalar, camiler, konser salonları, spor salonları, statlar, yardım kuruluşları vb. kurum ve kuruluş adlarını inceler. Belirli dönemlerde verilen kurum adlarından yola çıkarak o dönem idarecilerinin hayata bakışları, ideolojileri hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulabilir.

Türkiye’de kurumlara genellikle kurumun hizmet ettiği alanda başarılı olmuş kişilerin isimleri verilir. Bunun dışında eseri yaptıran devlet büyüğünün isminin verilmesi, kurumun bulunduğu semtin adının verilmesi, şehitlerinin adının verilmesi, kurumun yapımını üstlenen bir hayırsever varsa onun adının verilmesi gibi başka gelenekler de vardır.

5. eladbilim (horonimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup horonimlerin kökenini, ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklendiği görevleri araştırır.

eladı (horonim):⁹ < Yun. *boro* “el, ülke, oymak, sınır” + *onim* “ad”. Rus. *boronim*, Alm. *choronym*, *raumname*. Toponiminin bir kolu olup ülke, bölge, il, ilçe gibi idari sınırları olan ve belirli bir bölge, coğrafya gibi resmi sınırları olmayan, fakat duyulduğunda insanların kafasında belirli bir anlam ifade eden yani doğal sınırları olan özel adları ifade eder (Krş. Murzayev, 1974: 26, Podol’skaya 1978: 160, Ahmedov, 1991: 291).

a. idarieladı (adminstrativny horonim): < Rus. *adminstrativny horonim*, Alm. *politischer raumname*. Horonimin bir türüdür. Belli bir sınıra sahip olan, resmi belgelerde kabul edilen tüm yönetsel toprak birimlerinin ve aynı zamanda devletlerin, ülkelerin, bölgelerin, illerin, ilçelerin resmî sınırlarını ifade eden özel adıdır (Podol’skaya 1978: 160).

Ör. Türkiye, İzmir İli, Bayındır İlçesi, Hıdırnalı Köyü vb.

⁸ Dromonim karşılığında teklif edilen *yoladı* teriminden ayırmak için kullanılmıştır. Bilindiği gibi yolak sözcüğü “küçük yol” demektir ve şehir içindeki yollar da şehirlerarası yollara göre daha küçüktür.

⁹ El sözcüğünün Anadolu’da yaygın olarak kullanılan *ülke, yurt, il* anlamlarından (tdkterim.gov.tr). esinlenerek bu karşılık önerilmiştir.

kentlikeladı¹⁰ (gorodskoy horonim): < Rus. *gorodskoy horonim*. İdariyeladı (administrativny horonim) ve kentlikadının (urbonim) bir türüdür. Şehrin bir kısmının, bunun yanında ilçenin, mahallenin, parkın, mezarlığın özel adıdır (Krş. Podol'skaya 1978: 160).

Ör. Büyük Park, Küçük Park (Bornova'da), İzmir'in Kuzey Tarafları, Manisa Yönü/Tarafı (İzmir'in Manisa'dan tarafı), Eşek Adası, Kadife Kale, Topkapı Sarayı, İzmir Atatürk Stadı, İzmir Doğal Yaşam Parkı vb.

b. doğaleladı (prirodnıy horonim): < Rus. *prirodnıy horonim*, Alm. *geographischer raumname*. Horonimin bir türüdür. Resmi sınırları olmayan; fakat doğal sınırları olan yerlerdir (Krş. Podol'skaya 1978: 160).

Ör. Türkistan (Orta Asya), Taşeli Beleni, Batı-Sibirya Çukuru, İdil-Ural Bölgesi, Toroslar, Çukurova, Karaburun (yarım ada olarak), Ak Denizin Yaz Kıyısı (coğrafyacıların adlandırması olarak), Karakum Çölü, Ege Bölgesi, Altaylar, Taşeli, Trakya vb.

6. ormanadbilim (drimonimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup drimonimlerin kökenini, ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklendiği görevleri araştırır.

ormanadı (drimonim): < Yun. *δρμος (drimos)* "meşe ormanı, orman, koruluk" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *Drimonim*. Toponimin bir türü olup tüm ormanların, orman kısımlarının, korulukların özel adıdır. (Podol'skaya 1978: 56; Ahmedov, 1991: 286).

Ör. Yağmur Ormanları, Belgrad Ormanları, Kızılçam Ormanı, Akçam Ormanı, Meşe Ormanı, Emirgan Korusu, Cemile Sultan Korusu, Ege Üniversitesi Ormanı vb.

7. yoladbilim (dromonimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup dromonimlerin kökenini, ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklendiği görevleri araştırır.

yoladı¹¹ (dromonim): < Yun. *δρομος dromos* "yol"+ *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *dromonim*.

Toponimin bir türüdür. Her türlü yer altı, yer üstü, hava yolu, su yolu gibi hat ve yol adlarının özel adıdır. Yerüstü, yeraltı, hava yolu, su yolu, büyük

karayolları, tarihî yollar, ticaret yolları bu kapsamda değerlendirilmelidir. Fakat şehirde, kasabada, köyde bulunan cadde ve sokak adları ve şehir içi otobüs, feribot, vapur hatları gibi daha başka hatlar ve yolların dromonimler kapsamında değil; Urbonimler kapsamında ele alınması daha uygundur (Podol'skaya 1978: 57, Ahmedov, 1991: 286).

Ör. İzmir-Ankara Havayolu, Adana-Pozantı Karyolu, E-5 Karayolu, İstanbul-Kars Hızlı Demir Yolu, Çeşme-Sakız Adası Feribot Hattı, Bakü-Ceyhan Petrol Poru Hattı, Tarihi İpek Yolu, Roma Yolu, Süveyş Kanalı, İstanbul Boğazı vb.

8. bağadbilim (agroonimi): Yeradbilimin bir alt kolu olup agroonimlerin kökenini, ortaya çıkışını, gelişimini, şekillenmesini, yüklendiği görevleri araştırır.

bağadı (agroonim): < Yun. *ἀγρος (agros)* "alan, tarla, ekilebilir arazi" + *ὄνομα (onima)* "ad". Rus. *agroonim*, Alm. *landwirtschaftsname*. Toponimin bir türü olup tarım yapılan toprakların, tarlaların, arazilerin, sahaların, kırların, bayırların özel adıdır (Podol'skaya 1978: 27; Ahmedov, 1991: 285).

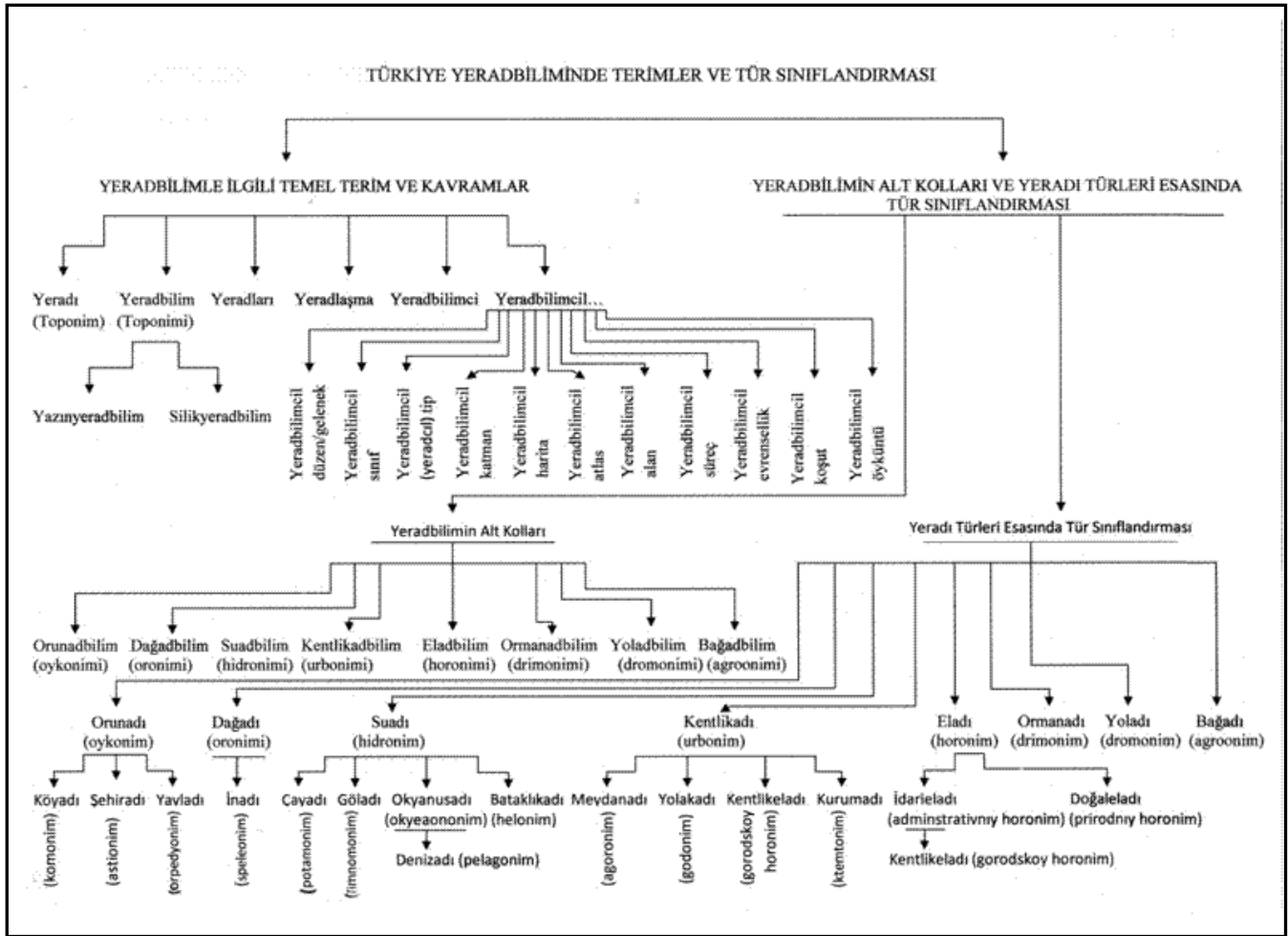
Ör. Kızıllarla, Akbayır, Çayırılık, Bademli, Cevizliseki, Kocatarla vb.

Buraya kadar makalemizde yer verdiğimiz terimleri, yeradbilim ve yeradlarının türlerini göstermek gerekirse şöyle bir şekil 1'de ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ: Bu çalışma çerçevesinde, Türkiye yeradbilim alanında görülen terim eksikliğine ve var olan terimlerin farklı imlasından kaynaklanan sorunlara bir çare bulunmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda daha önce Türkiye yeradbilimine farklı karşılıklar, farklı imlalarla girmiş olan terimlerin standart hale gelmesi için tek bir karşılık ve tek bir imla önerilmiştir. Diğer yandan daha evvel Türkiye yeradbiliminde görülmeyen ilk kez bu çalışmayla girmiş olan kelimelere de karşılıklar teklif edilmiştir. Gerek daha önce Türkiye yeradbilimine giren terimlerin standart hale getirilmesi için önerilen terimlere ve gerekse ilk kez bu çalışmayla girecek olan terimlere karşılıklar bulunurken bunların daha önce Türk bilim hayatında kullanılan terimlerle uyumlu olmasına ve yeradbilim alanındaki terimlerin kendi içinde uyumlu, tutarlı olmasına özen gösterilmiştir. Terimlerin mümkün olduğunca kısa bir şekilde ve birlikte yazılması en dikkat edilen konular olmuştur.

¹⁰ Şehrin içinde bulunan, dolayısıyla şehre ait olan kentlikadları, idariyeladları içinde (administrativny horonim, dolayısıyla horonim) ele alınabileceği gibi, kentlikadları (*urbonim*) kapsamında da incelenebilir.

¹¹ Ulaştırma hattı olmamasına rağmen petrol boru hatları, doğalgaz boru hatları, su boru hatları gibi bağlantıların isimleri de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Şekil 1: Türkiye Yerabiliminde Terimler ve Tür Sınıflandırılması*

*) Şeklin bilgisayar ortamında oluşturulmasında yardımcı olan Öğrencim Ebru Ada'ya teşekkür ederim.

Bu makale çerçevesinde ayrıca yeradilim çalışmalarında tür sınıflandırması meselesi de ele alınmış ve Türkiye yeradilim çalışmalarında rastlanılmayan; fakat yeradilim çalışmalarında mutlaka bulunması gereken tür tasnifine yönelik bir sınıflandırma da teklif edilmiştir. Sekiz başlık altında yapılan tür sınıflandırmasıyla Türkiye yeradilimine giren birçok kelimeye yine yukarıda bahsedilen ilkeler çerçevesinde karşılıklar teklif edilmiştir. Teklif edilen bu tür sınıflandırması elbette bütün yeradilim çalışmalarında kullanılabilir bir sınıflandırma değildir. Zira tür

sınıflandırmasını malzemenin niteliği, onun çeşitliği belirler. Söz gelimi Divanü Lûgatı't-Türk gibi tarihî bir metinde *urbonim*, *drimonim*, *dromonim*, *agroonim* tipinde yeradları geçmiyorsa, bu eser üzerine yapılacak bir yeradilim çalışmasında, tür sınıflandırması yaparken adı geçmeyen türler için başlık açmaya gerek kalmayacaktır. Oysa belirli bir ölçek, örneğin 1/100.000 ölçekli bir harita, esasında yapılacak yeradilimcil çalışmada, yukarıda verilen sekiz ana başlığa da ihtiyaç duyulabilir¹².

¹² Ebru Ada tarafından 2012 yılında savunulmuş ve danışmanlığı tarafımızca yürütülmüş olan *Eskişehir İli Yer Adları* isimli yüksek lisans tezinde bu tür sınıflandırması uygulanmış ve kanaatimizce ihtiyaca cevap vermiştir. Bk. Ada 2012: 199-221.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. T., 1988. Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ada, E., 2012. Eskişehir İli Yer Adları. Ege Üni. SBE Türk Dili ve Lehçeleri ABD. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir. XVI+709 s.
- Agapova, G. V., 1973. Ob Osobennostyah Obşçerusskogo Toponimiçeskogo Tipa., Materiali III Konferentsii po Onomastike Povolj'ya (Ufa): 320-323.
- Ahmedov, T., 1991. Azerbaycan Tponimiksının Esasları. Bakı Universiteti Neşriyyatı. Bakı.
- Ahmanov, K., 1993. Til Bilimining Negizderi. Sanat. Almatı.
- Ahmanova, O. C., 1966. Slovar' Lingvistiçeskix Terminov, İzdatel'stvo "Sovetskaya Entsiklopediya" Moskva.
- Aksan, D., 1973., Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar. TDAY Belleten. 1973-1974: 185-193.
- Aksan, D., 1982. Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim). III. Cilt, TDK. Ankara.
- Altun, H. O., 2011. 1975-2009 Yılları Arasında Bitlis'te Çocuklara Verilen Adlar. Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.17/45:193-218.
- Altunışık, İ., 2009. Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları. Yüksek lisans tezi. Ankara Üni. SBE., Coğrafya Anabilim Dalı. Ankara. VI+154 s.
- Alyılmaz, C., 2008. Anı/Ani Yer Adı Üzerine. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı (Ed. E. Arıkoğlu). Akçağ. Ankara. s. 352-365.
- Amanoğlu, E., 1999. Eski Türk Onomastiği Üzerine Notlar. Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. 7/13:61-67.
- Aydın, M., 1989. Batı Türkistan'da Yer Adları. İstanbul Üni. SBE, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD. İstanbul. 127 s.
- Aydın, E., 2012. Eski Türk Yer Adları (Eski Türk Yazıtlarına Göre). Kömen. Konya.
- Aydoğan, B., 2001. Türkçeye Giren Yabancı Sözcükler ve Otel Adları. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. Sa. 569:144-154.
- Başkan, Ö., 1970. Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme. TDAY Belleten. 237-251.
- Bayraktar, N., 2006. Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 20: 209-218.
- Bozyiğit, A. E., 1995. Türk Ad Bilimi Bibliyografyası, Ankara 1995, Kozan Ofset.
- Caferoğlu, A., 1953. Türk Onomastiğinde "At" Kültü. Türkiyat Mecmuası. X: 201-212.
- Caferoğlu, A., 1959. Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı. TDAY BELLETEN. 59-80.
- Caferoğlu, A., 1961. Türk Onomastiğinde "Köpek" Kültü. TDAY BELLETEN. 1-11.
- Caferoğlu, A., 1965. Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. XIV: 25-36.
- Çelebi, Ü., 2007. Sakarya Yerleşim Yerleri Adları. Yüksek lisans tezi. Sakarya Üni. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Sakarya. V+312 s.
- Eren, H., 1965. Yer Adlarımızın Dili. TDAY BELLETEN. 155-165.
- Eren, H., 1994. Cadde ve Sokak Adlarının Yazımı Üzerine. Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi. Sa. 505:223-229.
- Eren, H., 2003. Coğrafi Adların Etimolojik Sözlüğü, TDAY BELLETEN. C.II:171-186.
- Eren, H., 2010. Yer Adlarımızın Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Eyice, S., 1964. İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme. Türkiyat Mecmuası. XIV:199-216.
- Gülensoy, T., 1995. Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T., 1999. Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi. Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi. Sa. 565: 3-8.

- Habibli, R., 2011. Ad Bilimsel Birimler ve Sosyal Etmenler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 28: 33-38.
- Işıksan, T., 2008. Gaziantep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımından Değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi. Gazi Üni. SBE Türk Halk Bilimi ABD. Ankara. VII+140 s.
- İbrahimoglu, K., 2008. Azerbaycan'da ve Türkiyede Eş Toponimler ve Onların Önemli Özellikleri. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/3: 238-243.
- İnan, A., 1945. Anadolu'nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı BELLETEN*. I-III: 62-64.
- Karaboran, H., 1984. Türkiye'de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (11-13 Eylül). Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. s. 97-148.
- Korkmaz, Z., 1992. Gramer Terimleri Sözlüğü. TDK. Ankara.
- Köprülü Zade M. F., 1925. Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar. *Türkiyat Mecmuası*. I:185-211.
- Kurgun, L., 1997. Denizli İli Yerleşim Yerleri Adları. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üni.,SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı. Denizli.IX+110 s.
- Kurgun, L., 2002. Denizli ili yer adları. Doktora tezi. Pamukkale Üni. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı. Denizli. XII+840 s.
- Kurgun, L., 2007. Türk Yer Adlarının Sistematiği. *Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu* 25-27 Nisan 2007, Erzurum. *Bildiriler II*: 735-747.
- Memmedov, Y., 2005. Onomastik Birimlerle Lugat Birimleri Arasındaki Leksik-Semantik Alaka. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. II:401-406.
- Murzayev, E. M., 1974. Oçerki Toponimiki. Moskva: Misl.
- Narin, M., 2007. Türkiye'nin Büyük Sanayi Kuruluşlarının Adları Üzerine. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sa. 665: 404-418.
- Nihal, H. ve Naci, A., 1928. Anadolu'da Türklere Aid Yer İsimleri. *Türkiyat Mecmuası*. II: 243-260.
- Orcan, S., 1984. Toponomi "Coğrafi Yer Adları Standardizasyonu"nun Millî ve Milletlerarası Önemi. *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (11-13 Eylül). Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. s. 55-62.
- Öz, S., 2007. Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Anadolu'da Yer Adları. Yüksek lisans tezi. Kırıkkale Üni. SBE. Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Kırıkkale. IX+207.
- Podol'skaya, N. V., 1978. Slovar' Russkoy Onomastiçeskoy Terminologii. İzdatel'stvo "Nauka". Moskva.
- Sakaoglu, S., 2001. Türk Ad Bilimi I, Giriş, Ankara, TDK.
- Sakaoglu, S., 2003. Cumhuriyet'ten Günümüze Konya'da İş Yeri Adları. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sa. 622: 410-420.
- Sarıtaş, S., 2009. Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin Günümüzde Adlar ve Ad Verme Hakkındaki Görüşleri. *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*. XII/12: 422-433.
- Superanskaya, A. V., 1973. Obşçaya Teoriya İmeni Sobstvennogo. Moskva.
- Şahin, İ., 2011. Yeradıbilimi Araştırmalarında Mikrotoponiminin Yeri, Önemi ve Araştırma Yöntemi: Tırnak Köyü (İçel/Gülnar) Örneği. *Turkish Studies*. 6/1: 1807-1830.
- Tekin, F., 2009, Nevşehir İli Yerleşim Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi. Yüksek lisans tezi. Erciyes Üni. SBE, Türk Dili ve Edb. ABD. Kayseri. IX+75 s.
- Topaloğlu, A., 1989. Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. Ötüken Neşriyat. Ankara.
- Ürün, B., 2009. Iğdır ve Ardahan İllerinin Yer Adları ve Tasnifi. *Kafkas Üni., SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD*. Kars. X+132 s.
- Vardar, B., (Yönetiminde), 2002. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (2. Baskı). Multilingual. İstanbul.
- Yıldırım, M., 2006. Uşak İli ve İlçeleri Yerleşim Yerleri (Orun) Adları. Yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üni. SBE., Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Afyon. V+150 s.
- Yazım Kılavuzu, 2009. Türk Dil Kurum Yayınları. Ankara.